

ŽIVLJENJE IN DELO RUDARJEV V PESJU MED DVEMA VOJNAMA

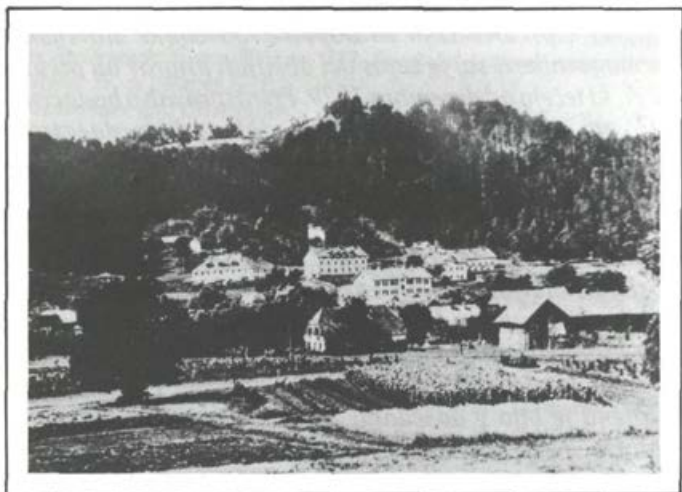
etnološki oris

*Zapis * o načinu življenja v rudarski koloniji v Pesju za dobo od 1918 do 1941 ni nastal slučajno. Povezan je z dvema velikima nalogama, ki stojita pred Muzejem Velenje. Najprej s preureditvijo in dopolnitvijo zbirke slovenskih premogovnikov, saj je zapis del obširnih priprav na preureditev, ki tečejo od decembra 1979. Pri razpravah o bodoči novi postavitvi zbirke je namreč prevladalo stališče, da je treba poskusiti bolj kot doslej obiskovalcu približati človeka – rudarja in prikazati njegovo življenje in delo.*

Preprosto povedano: če je zbirka slovenskih premogovnikov doslej poudarjala kramp, zasekovalni stroj, skratka rudarjevo orodje, mora odslej pokazati, kako se je rudar potil s tem krampom ali pa, kako se je njegovo delo spremenilo, ko so v jami dobili prvi zasekovalni stroj. Povsem zane-marjena je bila v dosedanji zbirki izvenjamska dejavnost rudarja. Tako obiskovalec muzeja v zbirki nikjer ni mogel izvedeti, da so bili ravno knapi med najbolj revolucionarnimi slovenskimi delavci, da je skoraj pri vsakem premogovniku delovala rudarska godba, pevsko, tamburaško, igralsko društvo, delavske knjižnice in še cela vrsta drugih ustanov.

op.: *Pričujočo razpravo je prof. Hudales napisal v letu 1980 in je izhajala v 12 nadaljevanjih v tedniku Naš čas v marcu, aprilu in maju istega leta.

Vse to bo nova postavitev premogarske zbirke skušala predstaviti. Zanimalo nas bo še nekaj, česar v drugih tovrstnih muzejih Slovenije (izjema je le Idrija) niso nikdar pokazali, namreč podatke o tem, kako je knap živel s svojo družino, kaj si je s svojo borno mezdo lahko privoščil, kako je stanoval, kako se je oblačil, kaj je jedel – skratka kolikor je mogoče popolen pregled rudarjevega življenjskega stila. Članek o življenju v koloniji Pesje med 1918 in 1941 je poskus takega kratkega pregleda, ki mu sicer do popolnosti še marsikaj manjka, vendar nam bo pri postavitvi zbirke lahko uspešno služil kot osnova in kažipot za prihodnje raziskave.

Pesje v tridesetih letih

Po drugi strani je pričujoči članek poskus etnološke predstavitve enega izmed različnih kulturnih ali življenjskih stilov v Šaleški dolini. Podoben poskus, ki je bil obenem moje prvo srečanje z etnologijo oz. »ljudsko kulturo«, sem objavil leta 1976 pod naslovom »Ljudska kultura v Šaleški dolini«. Ta članek je pod vplivom tradicionalističnih

usmeritev v narodopisju prinašal podatke o življenjskem stilu v tisti plati prebivalstva, ki so jo doslej nekoliko mistično imenovali »ljudsko kulturna« plast. Tako je ljudska kultura večini etnologov pomenila (nekaterim to pomeni še sedaj) le slovenskega kmeta in kvečjemu še vaškega obrtnika, toda tudi njega ne v časovno in socialno izdiferencirani podobi, ampak v idealizirani podobi nekdanjega lepega vaškega življenja s »pradavnimi« običaji. Niso pa se zavedali, da vsi ti »lepi običaji« in idilične kmečke hiše niso bile enako lepe in idilične za vse kmečke družine, zlasti ne za tiste, ki so se morali nenehno ubadati s vprašanjem, kaj bodo jutri dali v usta. Vse te družine bi prav gotovo (in tudi so!) takoj zamenjale življenje v tem »vaškem občestvu« za trd, zato pa bolj zanesljiv kos kruha, ki je prihajal iz rudnikov in tovarn.

Predvsem pa je pojem ljudska kultura postajal vse bolj neustrezen, ker se je z zgodovinskim razvojem nenehno spreminjala struktura in razmerje med družbenimi razredi in skupinami. Če so se v 19. stoletju, ko je v večini evropskih dežel kmet v resnici še predstavljal veliko večino prebivalstva, narodopisci še lahko omejevali na kmečko prebivalstvo, pa tega vsaj v 20. stoletju ne morejo več, saj se število mestnega prebivalstva nenehno večja.

Mojemu pregledu ljudske kulture v Šaleški dolini iz leta 1976 ne manjka prav nobena pomanjkljivost oz. nedoslednost tradicionalistično usmerjene etnologije (narodopisja). Tako kot mnoge druge etnološke obravnave, je ostal na nivoju »kmetologije«, kljub temu da že po svojem naslovu obeta zajeti vse ljudske plati v dolini, ki so že okrog leta 1900 morale biti naprimerno bolj raznolike kot bi morda lahko sodili po mojem članku.

Šele v zadnjih petnajstih letih so se prej opisanim tradicionalističnim pogledom na etnologijo pridružili novi. Za predstavnike te nove etnološke »šole«, katere najznačilnejši predstavnik je dr. Slavko Kremenšek, je značilno, da želijo

v etnološke obravnave pritegniti vse tiste sloje in družbene skupine, ki so dajali ali še dajejo narodu v nekem zgodovinskem obdobju značilen pečat. Tako so bili doslej etnološko že obdelani savinjski splavarji, gozdni in žagarski delavci na južnem Pohorju, prebivalci predmestnega barakarskega naselja v bližini Ljubljane, železničarji prav tako iz okolice Ljubljane in še nekaj drugih. Prav tako, kot te obravnave dodajajo nove kamenčke v podobo o tem, kako so pravzaprav Slovenci živeli v 20. stoletju, prav tako moj sedanji zapis o življenju v Pesju že znanemu opisu kmečkega življenja v Šaleški dolini dodaja opis knapovskega življenja, kar za naše vedenje o preteklosti Šaleške doline gotovo ni brez pomena.

nekaj za uvod

Rudarska kolonija Pesje leži na južnem robu Šaleške doline in je približno na sredi poti med obema središčema doline, Velenjem in Šoštanjem. V zgodovinskih virih se naselbina prvič omenja v srednjem veku, nekateri pa domnevajo, da sega poselitev Pesja tja do 6. stoletja našega štetja ali še dlje, pri čemer se opirajo na ime hribčka – Gradišča blizu naselja. Taka domneva je sicer utemeljena, vendar nadaljnjih dokazov za to trditev še ni.

Prva upodobitev Pesja sega v leto 1681 in na njej o naselbini še ne moremo govoriti. Tudi sicer se zdi verjetno, da kljub zgodnjim omembam in upodobitvam naselje v resnici polno zaživi šele po letu 1902, ko je tu Daniel Lapp, takratni lastnik velenjskega premogovnika, dal zgraditi rudarsko kolonijo z bolnišnico za svoje delavce. Od tedaj dalje je bilo Pesje bistveno povezano z vsemi vzponi in padci premogovnika v Velenju. Kmalu je dobilo povsem drugačno – nekmečko – podobo, ki so jo utrjevali zlasti veliki rudniški »hausi« pa rudniška ranžirna postaja in Detičkova sorazmerno velika poslopja z industrijskimi tiri, ki si jih je dal vanje napeljati. V okviru take naselbine se je

seveda razvil tudi bistveno drugačen način življenja kot pa ga je takrat bilo moč srečati v kmečki okolici ali v trških in mestnih sredinah v Velenju in Šoštanju. Zato ne bo odveč, če na tem mestu še na kratko omenimo nekaj osnovnih podatkov o premogovniku Velenje v tem času.

Prvi podatki o kopanju premoga v bližini Pesja so že iz leta 1766, pomembnejša proizvodnja se je začela šele 1875 leta. Od tega leta dalje je začel premogovnik pritegovati delovno silo iz bližnje in daljne okolice. V tem prvem obdobju svojega razmaha, pa tudi še po prvi svetovni vojni, je dajal reden vir zaslužka malim kmetom in kočarjem iz Šaleka, Škal, Podgorja, idr., tako da si je resnično zaslužil označbo »kmečki rudnik«, ki jo srečamo v literaturi. Edino večjo izjemo med temi »polrudarji« so predstavljali rudarji iz Pesja, kjer so večino zaposlenega prebivalstva vsekakor predstavljali čisti delavci brez drugih večjih dopolnilnih zaslužkov.

Vpliv premogovnika Velenje se ni raztezal samo na okoliške kmečke in nekmečke sredine, ampak je imel velik pomen tudi na širši slovenski prostor, saj se večkrat omenja kot tretji slovenski premogovnik po moči instaliranih naprav in po pomembnosti. Glede na elektrifikacijske načrte dravske banovine naj bi pomembnost velenjskega premogovnika še narasla, saj mu je bilo v njem namenjeno prvo mesto. Že v začetku tridesetih let je bil električni vod iz velenjske elektrarne izpeljan do Črnuč, potrošnik »velenjske elektrike« pa je bila tudi železarna Jesenice.

podoba pesja pred letom 1941

Omenili smo že, da je Pesje začelo dobivati svojo značilno podobo, ki jo delno lahko zasledimo še danes, po letu 1902 ko je Daniel Lapp zgradil jedro kolonije. Preuredil je graščino Lilienberg v stanovanja, okoli nje je zgradil še štiri

velike »hause« (tako jih prebivalci kolonije imenujejo še danes) ter nekoliko manjšo stavbo, v kateri so bili prostori bratovske skladnice in bolnišnica s 14 posteljami. Zadnji, sedmi, »haus« je premogovnik zgradil 1927 leta. Približno ob istem času je potekala tudi že gradnja prvih osmih enodružinskih delavskih hišic, ki so bile dokončane do 1932. leta.

Daniel pl. Lapp, lastnik velenjskega premogovnika

Za takratno podobo Pesja so bila značilna še poslopja največjega podjetnika v Pesju Detička, ki je imel veliko žago, trgovino in gostilno. Na drugi strani Pake je bila še Pleterškova trgovina in gostilna (pozneje Melanškova) in še nekaj manjših in večjih kmečkih posestnikov, ki so bili raztreseni vse do rudniških obratov. Poleg že omenjene Pleterškove gostilne in trgovine so bile v Pesju ali v njegovi bližini, še gostilna in trgovina pri Marnu, gostilna pri Dežmanu in trgovina v rudniškem konzumu.

V predvojnem Pesju je bilo tudi precej obrti: večja je bila Koštomajeva »špenglerska« delavnica, kjer so imeli vedno zaposlena vsaj dva pomočnika, nekoliko manjši obrati so bile žage in mlini, ki so jih imeli Glušič Karl, Glušič Franc

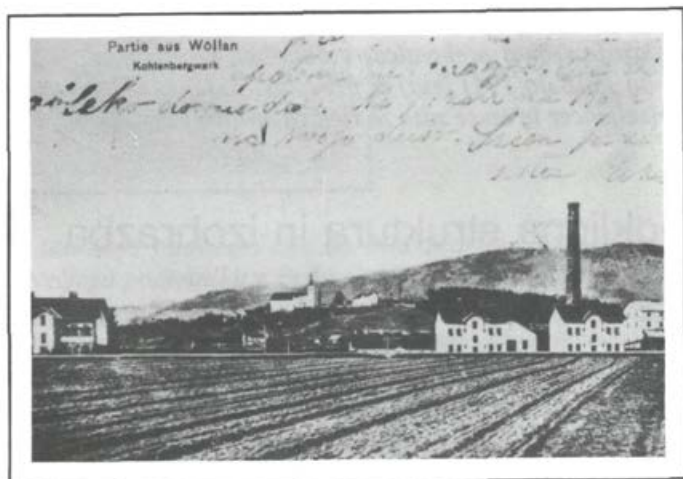
in obrat, ki so ga ljudje imenovali Pečova žaga. V istem času je delala v Pesju še stalna krojaška (Venek), čevljar-ska (Jakob Jože) delavnica in pekarna »Pri Jakobu« (Dolar in Petek). Pesje je ves ta čas imelo vsaj po enega mesarja (Lukman, Šušteršič, pozneje Poznič), precej žensk pa se je ukvarjalo s šiviljstvom.

Sliko o takratnem Pesju nam zaokroža še podatek, da je bilo po štetju 1931 leta tu 589 prebivalcev in je tako Pesje bilo tretja največja strnjena naselbina v dolini. Večina Pesjanov je vsekakor živela od rudarjenja, o čemer priča tudi dejstvo, da je celo naselje imelo le 12 posestnikov in 46 kočarjev. Večina teh zadnjih je verjetno prav tako dobila velik del svojega vsakdanjega kruha v rudniku. Podatkov o izvoru prebivalstva v Pesju še nismo zbirali, čeprav bi se to relativno lahko dalo narediti, vendar se zdi, da že sedaj lahko trdimo, da je večina prebivalcev sem prišla od drugod. V dolino jih je potegnil zaslužek v premogovniku. Vsekakor je večina prebivalcev v obdobju, ki nas zanima (to je od 1918 do 1941 leta) že predstavljalo drugo generacijo priseljencev in so se zato že šteli za »prave Pesjane«.

poklicna struktura in izobrazba

Med rudarji, ki so živeli v Pesju, je bilo največ navadnih rudarjev: kopačev, vozačev in strelcev. Med njimi so sicer bile znatne razlike v plačah, vendar nobena od teh skupin delavcev ni izoblikovala neke posebne stanovske zavesti (razen morda med samim delom v jami), ampak jih je družila zavest o skupnem izobrazbenem, socialnem in kulturnem nivoju. Celo nadzornik, ki je stanoval v koloniji, se ni dvigoval nad povprečje, čeprav bi se zaradi svojega dovolj visokega položaja na hierarhični lestvici lahko. To je bilo najbrž pogojeno z njegovim značajem pa tudi veliko število lastnih otrok mu ni dopuščalo višjega standarda kot ga je imela večina drugih.

Izobrazbeno so bili rudarji v velenjskem premogovniku precej osveščeni, kar seveda velja tudi za Pesje kot knapovsko naselbino. Težko bi bilo trditi, da je pri tem Pesje izrazito izstopalo iz vrste drugih, kmečkih naselij v dolini (npr. Škale ali Šalek), vendar je bil interes za lastno izobraževanje in za izobraževanje otrok v Pesju izredno visok pri tistih Pesjanih, ki so tudi sicer delovali v prosvetnih, kulturnih in političnih društvih. Teh ni bilo ravno malo in tudi možnosti za izobraževanje so bile sorazmerno številne. Tako so se v velikem številu udeleževali predavanj v okviru Svobode, tudi Sokola, mnogi pa so obiskovali dvoletne pripravljalske tečaje za rudarje profesionaliste. Te je od leta 1928 organiziral premogovnik, predavali pa so domači inženirji in nameščenci. Opravljen izpit po teh tečajih je pomenil prehod v višjo plačilno kategorijo precej hitreje kot po redni poti.

Velenjski premogovnik pred prvo svetovno vojno

Ob tem povejmo še, da je bil v jami na najnižjem mestu hierarhične lestvice vozač, ki so ga šele po dveh ali treh letih zaposlitve predlagali za učnega kopača, od tu pa je pot vodila do kopača po nadaljnjih petih letih dela. Še

višje na tej lestvici so stali strelci, za katere so bili predlagani boljši kopači, opraviti pa so morali tudi trimesečni tečaj. Kdor je prišel na mesto kopača z dveletnim pripravljanim tečajem, je imel pozneje možnost končati tudi rudarsko šolo v Celju, ki je usposabljala »štajgerski« kader.

Prebivalci kolonije so poskušali najboljše poskrbeti tudi za izobrazbo svojih otrok, zato se jih je veliko šolalo na meščanski šoli v Šoštanju. Seveda največkrat ni bilo denarja za nadaljno šolanje in rudarski otroci so se morali po končanem osnovnem šolanju odločati za stalnejše ali priložnostno delo (zbiranje starega železa, umivanje pivovskih steklenic ali kako drugo delo pri Detičku itd.) ali pa za izučitev kakega poklica. Ti drugi so se največkrat odločili za poklic »šoštarja«, ker je pač teh bilo največ v bližini in so lažje dobili učna mesta. Dekleta so največkrat začele delati kot šivilje. Po dopolnjenem 18. letu so fantje, ne glede na to, kaj so delali prej, velikokrat odhajali na delo v rudnik.

rudarji in njihovo delo

Osrednjo sestavino kulturne podobe rudarjev iz kolonije je predstavljalo delo v rudniku, ki je prežemalo večino, če že ne vseh manifestacij njihovega kulturnega stila. Posebej se zdi potrebno poudariti težavnost in nevarnost njihovega dela. Težavnost dela je bila zlasti povezana z majhno delovno površino, ki je bila rudarjem na razpolago. Včasih je bilo treba tudi po pol ure šihta ali še več prebiti na koljenih. Tudi temperatura je nemalokrat precej presegla 30 stopinj C. To se je dogajalo predvsem na deloviščih, ki so bila v večjih globinah in so imela slabše zračenje.

Delo v takih pogojih je bilo prava muka, zato je za take primere veljal samo šesturni delovni čas. Vse kaže, da se v prvih letih po I. svetovni vojni teh določil niso držali, saj lahko v virih pogosto zasledimo opozorila Rudarske inšpekcije iz Celja, da naj se jih v premogovniku dosledno

držijo. Šele leta 1925 lahko iz velenjske raportne knjige ugotovimo, da so te določbe izpolnjevali, kar so potrdili tudi informatorji.

Druga neprivlačna stran rudarjevega dela je bila nevarnost, kateri so se na deloviščih nenehno izpostavljali. Takih nesreč kot je bila v velenjskem premogovniku 1893. leta, ko je v dveh zaporednih nesrečah zaradi vžiga metana umrlo enajst in sedemnajst rudarjev, sicer v tem obdobju ni bilo več, vendar je vsako leto nekaj posamičnih smrtnih nesreč znova opomnilo delavce na nenehno nevarnost.

»Vse produktivno delo je v jami dobro organizirano in vestno nadzorovano, čemur se je zahvaliti, da je število težkih nesreč, ki je v prejšnjih časih preseglo nad trideset težjih nezgod letno, padlo v zadnjih dveh letih na minimum od šest slučajev«. Tako se glasi odlomek iz poročila velenjskega premogovnika Rudarskemu glavarstvu v Ljubljani 1933. leta. Odlomek kaže, da se je varnost v premogovniku v resnici povečala, vendar pa tudi »minimum šestih slučajev« na leto ni ravno malo. Največ smrtnih in težjih delovnih nezgod v velenjskem premogovniku naj bi povzročil način izkopavanja, ki da je: »... v Velenju že sam po sebi nevaren in zahteva od delavcev mnogo previdnosti. Ker pomeni slednje izgubo časa, ki se navidezno izraža v manjši storitvi, obstoji opasnost, da posebno marljivi delavci na zavarovanje prostora v katerem se nahajajo premalo mislijo.« Tako piše v velenjski pregledni knjigi 1925. leta ob smrtni nesreči nekega kopača, ki se mu je udrl strop. Tudi Raportna knjiga velenjskega premogovnika v tem času ob smrtnih ali težkih delovnih nezgodah opozarja, da je treba preko opornikov vedno polagati tudi krajnike, ki s pokanjem vedno pravočasno opozarjajo rudarje na pojavljajoči se pritisk v stropu. Podobno lahko razberemo tudi iz naredb obratovodstva iz leta 1934.

Poleg jamskih nesreč so v rudarskem poklicu nastopala še dolgotrajna in trdoživa obolenja, zaradi počasnega, toda

trajnega delovanja škodljivih vplivov jamskega dela. Tako so se (in se še) pri rudarjih pogosto pojavljajo pljučna in revmatična obolenja in poškodbe hrbtenice. Ta sicer pri mladih rudarjih niso bila prav nič pogostejša kot v drugih strokah, pri starejših rudarjih pa njihov procent, nasproti drugim poklicem izredno naraste.

Tako stanje nenehne napetosti in težkega dela je po drugi strani ustvarilo posebno vrednoto, ki so jo poudarjali vsi stari rudarji. Mislim namreč tovarištvo, medsebojno zaupanje in medsebojno pomoč med »kamerati«, zlasti še med tistimi, ki so delali v isti »partiji«. Za »partije« je bila značilna precejšnja zaprtost in »udarniški« odnos do dela, ki ga je neki informator slikovito označil takole: »Ded je cel šiht čikal, špukal, grabu koln na triglc in ni reku besede«. Izraz udarništva za tak predvojni odnos do dela, sicer časovno ne ustreza, vendar se mi zdi, da bi korenine povojnih rudarskih udarnikov lahko iskali ravno tu.

Značilen je bil tudi knapovski humor, ki je lahko bil včasih tudi zelo brezobziren in izločilen, zlasti za novince. Te so starejši rudarji »imeli za hece« in so jih pogosto pošiljali na najbolj oddaljena delovišča po »gvihte za vaservago«, »bingl ole«, »pin žago« ali »pan kleše«. Rudarji na drugih deloviščih so bili s temi »orodji« seveda seznanjeni in so novincem naložili najtežje predmete, ki so jih pač imeli pri roki. Dokončno je bil novinec sprejet med knape šele, ko je prestal »krst z vodo in šmirom« in ko je s prvo »colngo« plačal pijačo vsem sodelavcem. Pogost predmet šal, včasih zelo krutih, in zasmehovanja so bili tudi tisti, ki se pri delu nikoli niso pretegnili. Znan je primer, ko so nekega rudarja, ki se je pogosto skril v zaboj za orodje in tam preupal pol šihta, zaklenili, nato pa z glasnim vpitjem: »Ogenj, ogenj!« in topotanjem stekli mimo zaboja v katerem je revež počival. Doživel je hud šok, skrival pa se potem menda ni več. Tudi kopači so manj prizadevnim vozačem večkrat zabrusili: »Jut'r pa k'r doma ostan, takih p'r nas ne nucamo!«

Velenjski premogarji po prvi svetovni vojni

Opišimo še odkopne metode, kakor nam jih opisuje Poročilo o razvoju odkopnih metod iz leta 1933: »Odkopi imajo po navadi 10 – 12 m višine. Strop preizkušajo kopači s 6 do 8 m dolgimi kljukami, s katerimi obtrkavajo strop in stene odkopa, ki mora biti dobro osvetljen. Slabe plošče v stropu ali v boku podprejo s signalnimi stojkami (do 6 m visoko, če pa je više, jih odtrgajo z odkopnimi kljukami ali razstrelijo).« Še bolj živo sliko o delu rudarjev lahko dobimo iz značilnih pripomb rudniškega obratovodje v tem času – Jaroslava Špičke. Ta je 1926. leta v Raportni knjigi zapisal, da je »nujno potrebno enkrat že, odpravitev dostikrat nepotrebno mučenje vozačev in kopačev po samih progah... Vozač se muči z vozičkom. Ne more ž njim ne naprej, ne nazaj, ker ga zadržuje ven stoječi stojka ali pa stena... Po stari navadi še en čas kleje, potem si gre po sekiro, stojko malo odseka in dobro je seveda za eno uro in klenje in mučenje na novo«. O snagi v jami je Špička na istem mestu zapisal tole: »Snago... morajo vzdrževati tam zaposleni vozači med pavzami, na primer v začetku šihta in po nočnih tretinah, namesto da tam spavajo. Princip pa je, da ima v prvi vrsti pozništvo zmisel in veselje do reda v jami in pri

*vsaki priliki delavstvo v tem zmislu poučuje in se ne zado-
voljuje s tem starim velenjskim »ja«.« Špička rudarjem po-
gosto zamerja »blau šihte«, ki pa so vendar bili nekaj manj
pogosti pri rudarjih iz kolonije (razen pri tistih, ki so več-
krat pregloboko pogledali v kozarec) kot pa pri tistih, ki so
stanovali pri okoliških kmetih ali so imeli sami doma kme-
tije. Ti so namreč v času največjih kmečkih del večkrat tudi
za nekaj dni izostali z dela.*

materialni položaj rudarjev

*Delo v premogovniku je predstavljalo daleč največji vir
dohodkov za večino družin v Pesju. Zato so njihove mate-
rialne možnosti povsem povezane s položajem velenjskega
premogovnika. Pred letom 1924 njegove perspektive niso
bile rožnate in so ga nameravali zapreti, stanje pa se je
izboljšalo po dograditvi elektrarne 1929. leta. Ta je poslej
predstavljala največjega porabnika velenjskega premoga,
preostala proizvodnja je bila tudi po letu 1929 še vedno
prodana v glavnem gospodinjstvu na območju Šaleške in
Zgornje Savinjske doline. Zaradi takega položaja premo-
govnika tudi delavske mezde niso bile najboljše, vsekakor
so zaostajale za mezdami, ki so jih izplačevali v premo-
govnikih Trboveljske premogokopne družbe.*

*Najhujši je bil materialni položaj velenjskih knapov in tudi
položaj prebivalcev rudarske kolonije v Pesju, v času sve-
tovne gospodarske krize.*

*Kot je razvidno iz podatkov o proizvodnji in staležu delav-
cev v premogovniku od 1918 do 1941 leta, je velenjski pre-
mogovnik že pred letom 1924 padel v manjšo krizo, ki se
je zlasti pokazala v proizvodnji. V letih 1929 in 1930 se je
stanje popravilo, nato pa je premogovnik zajela svetovna
gospodarska kriza, ki se je kazala v drastičnem nižanju šte-
vila zaposlenih in seveda tudi v ustrezno manjši proizvod-
nji. Kriza je trajala celo do leta 1938 in to so bila za pre-*

bivalce Pesja leta hudih preizkušenj. V letih najhujše krize so zunanji delavci premogovnika zaslužili mesečno le okoli 250 din, jamski pa okrog 400 din. V teh letih so v premogovniku tudi znatno zniževali število dnin, tako da so leta 1936 delali le po 12 dni na mesec. V istem letu so kopači zaslužili povprečno 40 din na dan, vozači pa okrog 36 din.

Rudarji iz Pesja so bili v tem času še dodatno prizadeti, saj so delali še manj kot drugi knapi, ki so zmogli prinesiti »šihmajstru« jaja ali mesa, zato da so sploh lahko prišli na delo. Kriza je tudi močno vplivala na število zaposlenih. Padec staleža je bil posebej opazen leta 1932, ko si je 50 odpuščenih delavcev moralo iskati kruha v Zabukovici. Ob istem času je čez sto »vandrovcov« (odpuščenih v različnih slovenskih premogovnikih) tavalo od rudnika do rudnika v Srbiji in iskalo zaslužka. Leta 1938 se je kriza končala. Dnevne dnine sicer v tem letu še niso povečali, občutno pa se je povečalo število dnin v mesecu, tako da so se zaslužki precej dvignili.

Podatki o mezdah sami zase še ničesar ne povedo o materialnih osnovah knapovske družine v Pesju, zato v ilustracijo navedimo še podatke o cenah nekaterih živil v Pesju. V letih 1936 in 1937 je stala velika žemlja 1 din, kilogram štruca črnega kruha 2 din, kilogram sladkorja v kockah kupljen pri kontrabantu je stal 14 oz. 15 din, kilogram govedine pa od 8 do 12 din. V času največjega pomanjkanja bi si torej zunanji delavec v premogovniku in njegova družina z mesečno plačo 250 din lahko kupila v enem dnevu le pol kilograma kruha, 8 dag govedine in 14 gramov sladkorja na družinskega člana, toda le če gre za štiričlansko družino – običajno so bile družine večje. Leta 1936 je petčlanska družina kopača (mesečna plača 480 din) lahko vsak dan kupila tričetrt kilograma črnega kruha, 10 dag govedine in 4 dag sladkorja na družinskega člana, za razne druge potrebe pa ji je ostalo 40 din (za cel mesec!!). Seveda knapovske družine v letih krize mesa niso kupovale,

toda vseeno ni jasno, kako so lahko pokrivala številne druge potrebe npr.: nakup čevljev za vse družinske člane, nakup blaga in izdelava oblek itd.

Le dopolnilno delo vseh članov družine je skromni družinski proračun iz meseca v mesec toliko dvignilo, da so si ohranili golo življenje. Otroci so tako popoldne hodili delat k Detičku, kjer so lahko dobili od 4 do 6 din. Zbijali so zaboje za pomaranče, pazili na ogenj v sušilnicah za les, zlagali deske itd. Včasih so vso nedeljo »štemplali« zaboje za laško pivovarno ali umivali steklenice za pivo. Moški del prebivalstva v koloniji je hodil v »tabrh« k okoliškim kmetom, zlasti ob košnjah in drugih težjih kmečkih delih. Za to so največkrat dobili mleko ali »puter«. Pri okoliških kmetih so lahko dobili v obdelavo tudi kos njive, ki so ga morali odslužiti z delom. Ženske so svoj delež k družinskemu proračunu prispevale z delom pri kmetih (še v večji meri kot moški), na lastnih oz. rudniških njivah in vrtovih. Prav vse družine so v majhnih drvarnicah redile perutnino, zajce, enega ali dva prašiča, nekateri celo kravo. Precej žensk je tudi šivalo in pletlo za domače potrebe. Avgusta je bil dobrodošel še zaslužek od obiranja hmelja, ki takrat v dolini ni bil prav nič redek.

Težka leta krize so pomagale prebroditi tudi nekatere ugodnosti, ki jih je svojim delavcem nudil premogovnik. Tako so pesjanski knapi, ki so živeli v rudniških »hausih« imeli brezplačno stanovanje, od leta 1929 dalje tudi elektriko, ki so jo takrat napeljali. Vsako leto so rudarji dobili »koln-karto« na katero so lahko dvignili deputatni premog, v »štircu« so si lahko nabrali odpadni les za kurjavo. Rudnik je svojim delavcem vsako pomlad dodelil kose zemlje na katerih so v glavnem pridelali krompir, koruzo, včasih tudi pšenico. Kljub tem ugodnostim, ki so v proračunu rudarskih družin vsekakor pomenile precejšnjo postavko, se v Pesju še vedno spominjajo, da je v letih krize pomrlo veliko otrok, zaradi podhranjenosti.

domovi rudarjev

Največja želja vsakega rudarja in njegove družine je bila postavitev svojega lastnega doma. Slabe plače in krizna situacija v premogovniku je le redkim omogočila izpolniti to željo. V letih do 1930 se je to posrečilo le osmim družinam, seveda ob velikem samoodpovedovanju. Pri vseh osmih družinah so možje oz. očetje že nekaj let garali v premogovniku in varčevali, vsi so na svojem delovnem mestu že napredovali do kopača. Trem je gradnjo hiše omogočil tudi poceni gradbeni material (opeka iz podrtega rudniškega »hausa« leta 1927), enemu je pomagala hčerka, ki je bila »dobro poročena v Beogradu«, ostalim so s stavbnim lesom pomagali starši – kmetje. Vsem so večkrat priskočili na pomoč »kamerati« z delovnega mesta in sosedje.

Ostali prebivalci kolonije so živeli v stanovanjih, ki jim jih je dodelil rudnik. S tem so imeli svoje stanovanjske probleme za silo rešene, čeprav so bila stanovanja za večje družine (in te so bile v večini) odločno premajhna. Razen v »novem hausu«, kjer je bilo nekaj večjih stanovanj (dvo-sobnih in s skoraj 80 m²) za uslužbence, so vsi ostali knapi živeli v stanovanjih, ki so obsegala le kuhinjo in večjo ali manjšo spalnico. Vse družine so imele še pravico do so-uporabe barake, ki so bile namenjene za hlevčke in drvarnice vseh prebivalcev »hausa«. Vsi prebivalci kolonije so uporabljali tudi skupno pralnico z dvema kotloma, skupno kopalnico pa so imeli samo v »novem hausu«. Skupna je bila tudi velika peč za peko kruha in peciva.

Leta 1936 je rudnik v vsa stanovanja napeljal vodo (zbi-ralnik stoji še danes), še pred tem pa so zgradili v Pesju tudi transformatorsko postajo in napeljali elektriko v rudniške hiše. Elektriko so uporabljali le za razsvetljavo, ker

za drage električne aparate ni bilo denarja. Z radiom so se v Pesju seznanili pri Detičku, ki je radio kupil že takoj potem, ko so po hišah napeljali električne žice.

Po vsem povedanem je treba priznati, da je vodstvo premo-govnika v neki meri le skrbelo za svoje delavce in njihova stanovanja (rudniške hiše so bile še v Škalah – »Peghaus«, v Velenju – vila Bianka in na Glinškovem klancu). Dajal jim je njive, deputatni premog, vendar pa po drugi strani ni mogoče zanikati izkoriščanja, ki je najbolj razvidno iz pregleda knapovskih mezd.

Dragih oblek in pohištva si knapovske družine v Pesju se-veda niso mogli privoščiti. Cenene obleke so si dali napra-viti pri bližnjih krojačih in šiviljah, marsikaj pa so znale žene napraviti same. V Velenju ali Šoštanju so se takrat tudi že dale kupiti cenejše konfekcijske obleke.

Moška vsakdanja noša je bila sestavljena iz hlač, doma narejenega puloverja, srajce in kape. Klobuke in predpasni-ke so nosili le redki. Ob nedeljah in praznikih so oblekli »ta bolši gvant«, si zavezali kravato, na glavi so nosili klo-buk ali pa so bili gologlavi. Delovno obleko so si morali rudarji preskrbeti sami, le okrog leta 1935 so nekateri v konzumu dobili delovne obleke iz francoskih uniform s so-lunske fronte. Sicer pa so ponavadi v jamo nosili stare po-nošene in raztrgane hlače, srajce ali »lajbiče«, ki so bile največkrat »cota pri coti«. Na najbolj vročih odkopih so delali le v kratkih hlačah in goli do pasu. Čelad takrat še niso imeli, nosili so le kape in redki klobuke. Namesto no-gavic so imeli vsi »šufece«. Čevlje so si morali nabavljati sami, mnogi so v jamo hodili tudi v cenejših coklah.

Ženske so za vsak dan nosile krila in bluze, prek teh pa še predpasnike iz cenenega rožastega blaga ali »klota«. Vsaj predpasnike so si večinoma naredile same. Ob nedeljah in praznikih so oblekle kostime, ki so si jih dale delati pri šiviljah v koloniji ali pa so bili konfekcijski.

Otroci so vse obleke in čevlje ponosili »en za drugim«. Od marca do oktobra so hodili bosí in nosili kratke hlače in srajce, dekleta pa krilca in bluže. Ob nedeljah in praznikih so se vsi tisti, ki so že bili pri birmi ponašali z dolgimi hlačami in suknjičem, dekleta pa s kostimčki.

Nakit je bil v koloniji redek, moški ponavadi niso nosili ničesar, ženske pa le poročne prstane in nekatere še uhane.

oprema rudarjevega doma

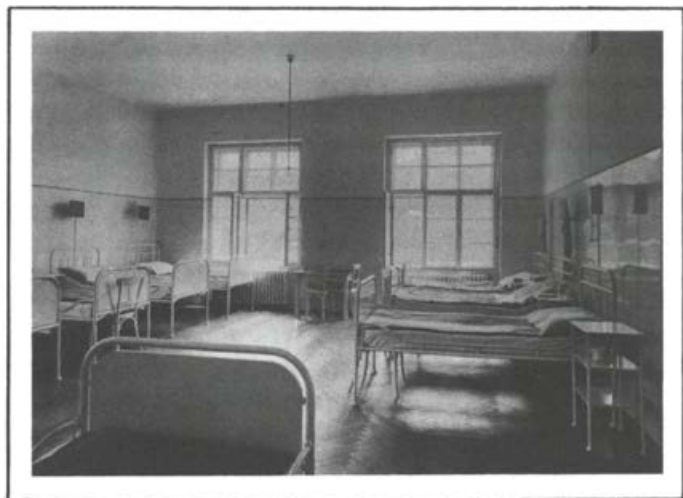
Pohištvo so si prebivalci kolonije nabavljali iz »druge roke«, mnogokrat tudi pri bližnjih mizarjih. Preprostejše kose pohištva so zbili skupaj sami. Vsekakor je bila stanovanjska oprema skromna in je pri večini obsegala skoraj enake kose pohištva. Tako so v kuhinji povsod imeli mizo s klopjo in nekaj stoli, v drugem kotu »gredenco«, zidan »šporhet«, ob njem ponavadi še »stolažo za ajmerje in sklede« z več policami, ki so jih običajno zakrili z zaveso. Po stenah so imeli obešene razne koledarje, pri nekaterih hišah tudi nabožne podobe, kupljene na sejmi, ki so nadomestile kmečki »Bogkov kotek«. Spalnica je bila skoraj povsem zapolnjena s posteljami za oba starša in mlajše otroke. Ostali otroci so morali spati v kuhinji. Poleg tega so imeli v spalnici povsod še omaro, včasih sestavljeno le iz dveh velikih predalov. Stene so bile okrašene s poročno fotografijo staršev, včasih še s fotografijami otrok.

knapovska prehrana

Na mizi knapovske družine se je največkrat znašel fižol, krompir, zelje in razne močnate jedi (žganci, razne kaše itd.). Meso je prišlo na mizo le ob nedeljah in praznikih, razen v letih krize, ko zanj sploh ni bilo denarja. Mnogokje je bilo nedeljsko kosilo tako kot nam ga je opisala mati

osmih otrok: pol kilograma govedine, goveja juha, pražen krompir in solata. Nekoliko več mesa so prebivalci kolonije užili ob večjih praznikih: na Veliko noč, Sv. Barbaro in za Božič. Ob teh praznikih je bil opazen tudi večji naval v skupno krušno peč, saj je bilo takrat treba poleg kruha napeči še potico ali »krafeljcev« za Pusta. Vsaka gospodinja je prišla na vrsto za peko približno dvakrat na teden po dve uri. Seznam oz. urnik peke so prebivalci kolonije sami sproti pisali na veliko tablo.

Najbolj do sitega so se lahko knapovske družine najedle ob kolinah, ki so jih imeli skoraj pri vsaki hiši. Takrat so povabili tudi nekatere sosede in sorodnike. Jedilnik je obsegal juho, pečenko, na koncu pa še krvavice z zeljem ali repo. Pri nekaterih hišah v Pesju so namesto krvavic pekli »mežrle« (ali »mavželjne«) iz iste mase kot za krvavice, le da so jo ovili v mrežico.

Prostori bolnišnice Pesje pred drugo svetovno vojno

Zajtrki in večerje so bile neprimerno bolj skromne in so obsegale le kos kruha in mleko ali »kafe« s saharinom.

Knapi so si malico nosili v jamo v kanglicah. Malica je ponavadi obsegala pol litra kave ali jabolčnika (včasih celo žganja), kos kruha in sadje ali pa mrzel fižol. Jamsko obratovodstvo se je borilo proti prinašanju alkoholnih pijač v jamo, vendar pri tem očitno niso imeli posebnih uspehov, ker se opozorila na ta pojav pojavljajo v Raportni knjigi velenjskega rudnika skozi ves obravnavan čas.

Vsa živila, ki jih prebivalci kolonije niso sami pridelali, so lahko kupili v treh trgovinah, ki so bile v Pesju. Veliko so nabavljali tudi v konzumu, kjer so lahko ves mesec kupovali na kredit in so jim količine nabavljenega blaga vpisovali na posebne knjižice, ob koncu meseca pa so porabljeno odtegovali knapom od plače. V Pesju je bila pred vojno tudi trafika, kjer so lahko kupili razen tobaka še sladkarije in marsikaj drugega.

Večkrat so se v Pesju pojavili tudi krošnjarji iz Dalmacije – brateci – ki so »švercali« različno blago iz Zadra, ki je bil tedaj pod Italijo. Pri njih se je dalo kupiti praktično vse: od ustnih harmonik, pasov, blaga, vezalk in mila, do »špang« in »štrumpantlov«. Stalno je v Pesje prihajal tudi »kontrabantar«, ki je v leseni nogi tihotapil sladkor.

Ob nedeljah so okoliški mesarji v Pesju postavili tudi »štante«, na katerih so prodajali meso.

Med pijačami, ki so bile v Pesju običajne, je treba najprej omeniti ječmenovo kavo. Tej so večkrat dodajali tudi dve ali tri zrnca prave, doma sprazene kave, zato da je bolj dišala. Mnogi so imeli doma tudi »tolkec« in vino, za žejne pa so vedno skrbele tudi tri gostilne v Pesju. Ob nedeljah so poleti postavljali tudi »puršnšanke«, kjer so tudi točili pijačo. Obilno pitje je bilo v navadi zlasti ob plačilnih dnevih, ko so rudarji napolnili vse bližnje gostilne in tam pogosto pričakali naslednjo izmeno »kameratov«.

družinsko in družabno življenje v pesju

Družine v koloniji so bile precej velike in so štele od pet do dvanajst članov. Večina družin je bila enogeneracijskih, saj je v majhnih rudniških stanovanjih že tako bilo premalo prostora za številne otroke. Izjema so bile tu le individualne hišice, kjer je običajno ostal doma tudi otrok, ki se je prvi poročil. Ženske v koloniji niso bile zaposlene in zato so se njihovi možje večkrat pošalili: »Zdaj pa grem, morm' babo s sonca v senco prestavit, da se mi ne bo stopila«. Vendar pa tak očitek ni bil upravičen, saj so imele ženske vedno dovolj in preveč dela na vrtovih, na lastnih in tujih njivah, v hlevčkih, ukvarjale so se s šivanjem itd. Tudi breme varovanja in vzgajanja otrok je padlo na njihova ramena. Kadar so imele preveč dela v hiši ali okoli nje, so mlajšim otrokom pogosto napravile ogradico iz kolov, jim pognile deko ter jih pustile, da so se tam sami igrali. Če so imele delo na njivi, so jih vzele s sabo v košu ter jih dale tam spat v senco ali pa so koš pokrile z deko. Starejši otroci, ki so že hodili v šolo, so bili nekoliko bolj prepuščeni sami sebi. Iz bezgovine so si delali pištrole, izdelovali frače, se šli ravbarje in žandarje, se igrali šolo (današnji otroci poznajo to igro pod imenom gimnazija) in kegljali s »kuglo na žnuri«. Njihovo priljubljeno igrišče je bilo ob Paki, kjer so se poleti kopali, pogosto pa so tudi »raubšicali«¹ ribe. Pri tem so jih večkrat zalezovali žandarji, zato so raje lovili z roko, ker bi jih palica ovirala pri begu. V bližnjem potoku so večkrat lovili rake. Oboje so navadno kar sami spekli na prostem, kadar pa je bil ulov bogatejši, so bile ribe in raki dobrodošla sprememba na enoličnem jedilniku vse družine.

Pesje je bilo pred II. svetovno vojno močno povezana soseska. Sorodstvenih vezi sicer med njimi ni bilo mnogo (vsaj v začetku obravnavanega obdobja), ker so bili vsi priseljeni od drugod, toda družile so jih druge stvari. Moške

predvsem skupno izpostavljanje nevarnosti na delovnem mestu in delo nasploh, podobno napredna politična zavest, delovanje v istih društvih, nenazadnje pa skupno posedanje in »debate« ob gostilniški mizi pri Melanšku ali kje drugje. Ženske so se čutile nekoliko bolj povezane le z neposrednimi sosedi, vendar so redno prihajale v stike z drugimi ženskami iz kolonije, če ne drugače pa v trgovini ali pri peki kruha v skupni krušni peči.

Precej izenačen socialen položaj in iste skrbi za preživljanje družine so, zlasti v kriznih letih, precej dvignile nivo medsebojne pomoči. Ta se je najizraziteje pokazala ob večjih delih in ob boleznih ali nesrečah, ki so zadele posamezne družine. Preprirov je bilo zato v koloniji malo in popolnoma sprtih družin ni bilo. Seveda so se, tako kot vsepovsod, kjer ljudje živijo skupaj, včasih pojavljali manjši spori, največkrat zaradi otrok. Skupnih izletov, ki bi prebivalce kolonije še bolj zbližali, razen v okvirih nekaterih kulturnih društev, ni bilo. Vsako leto so skupaj praznovali Sv. Barbaro, ki je bila zavetnica rudarjev.

Druga večja praznovanja, na katere so vabili goste, so bila še godovanja, na katera so največkrat povabili najbližje sorodnike in tiste sosede, s katerimi so bili tudi drugače tesno povezani.

kulturno, politično in religiozno delovanje

Velik del prostega časa so prebivalci kolonije preživeli v številnih kulturnih in športnih društvih, ki so bila tudi precej politično obarvana. Po številu svojih članov sodi med najpomembnejša društva Sokol. Ta sicer ni imel sedeža v Pesju, a so bili mnogi, zlasti mlajši prebivalci Pesja, vključeni v sokolsko organizacijo v Velenju ali Šoštanju. Na to kaže podatek, da je bilo samo v Velenju leta 1932 vpisanih

420 Sokolov. Poleg bogate športne dejavnosti sta Sokola v Velenju in Šoštanju razvijala še pomembno kulturno in izobraževalno dejavnost. Tako so pripravili predavanja o ko-roškem plebiscitu, pa o »narodnem gospodarstvu« itd. V tridesetih letih je v Velenju deloval tudi sokolski pevski zbor, ki ga je vodil tajnik Bratovske skladnice v Pesju Rado Prelovec. V času najhujše premogovne krize je Sokol spro-žil akcijo, ki je prav gotovo povečala njegovo priljubljenost med ljudmi. Ustanovili so namreč socialne odseke, ki so se ukvarjali predvsem s pomočjo revnim rudarskim družinam. Ta odsek je leta 1934 zbral 78.000 din in jih namenil za šolanje otrok iz rudarskih družin (ta zbirka je bila namenjena tudi zasavskim revirjem). Nekaj mesecev pozneje je stekla še druga zbiralna akcija. Tokrat je bila namenjena revnim rudarskim družinam v premogovnikih v Velenju in Zabukovici. Obe sokolski društvi sta takrat dobili in razdelili 12.750 din.

Drugo društvo, ki prav tako ni bilo omejeno samo na Pesje, je bila rudniška godba na pihala, ki je bila ustanovljena kmalu po I. svetovni vojni, vodil pa jo je znan velenjski glasbenik Fran Korun – Koželjski. Tudi vanjo je bilo vklju-čenih nekaj rudarjev iz Pesja. Vaje so imeli godbeniki v Apatovi gostilni, torej le nekaj minut hoje iz Pesja, dvakrat na teden.

Še pomembnejša je bila dejavnost delavskega kulturno pro-svetnega društva Svoboda, ki je bilo v Šoštanju ustanovlje-no leta 1919, v Velenju pa leta 1924. Sedež velenjske Svo-bode je bil v Pesju, ker so bili njeni najaktivnejši člani prav prebivalci kolonije. V okviru Svobode je deloval pevski zbor, dramska sekcija, telovadno društvo in knjižnica. Svo-boda je večkrat na leto organizirala sobotna predavanja, na katera so vabili znane predvojne revolucionarje. Tako so med drugim v Pesju predavali: Jože Lampret, poznejši verski referent XIV. divizije, Lovro Kuhar – Prežihov Voranc, se-kretar partijskega okrožja Sever, in kasnejši znani zgodovi-nar slovenskega delavskega gibanja dr. Dušan Kermavner.

Leta 1928 je bila Svoboda v Pesju razpuščena. Že pred ustanovitvijo Vzajemnosti leta 1936 je v Pesju delovalo delavsko pevsko društvo Zarja, ki je bilo kmalu zaradi svojih komunističnih tendenc razpuščeno. V okviru Vzajemnosti je delovala igralska skupina in knjižnica, ki je bila razmeroma bogato založena z marksistično literaturo. Ženska sekcija Vzajemnosti je bila prav tako zelo aktivna in je prirejala mnoge tečaje, med njimi plesnega in esperantskega.

O idejni pripadnosti članov teh društev nam marsikaj pove podatek, da so leta 1940 v Sokolskem rudarskem domu v Velenju predstavili igro iz španske revolucije. Predstavo so kmalu prekinili žandarji in ljudi razgnali. Glavni prostor za shajanje in vadbo članov Svobode in pozneje Vzajemnosti je bila gostilna pri Melanšku, kjer je bila tudi prej omenjena knjižnica.

V tridesetih letih je v Pesju deloval še fantovski oktet, ki ga je vodil komunist in poznejši prvoborec Janko Ulrih in pevski kvartet Sraka, v katerem so peli poznejši prvborci Jože Letonja, Edo Martinšek in Martin Sevcnikar. Konec obravnavanega obdobja je bilo v Pesju živahno tudi športno udejstvovanje. Tako je leta 1937 Franc Korotančnik v Pesju ustanovil nogometni klub, ki so ga leta 1941 razpustili Nemci. V istem času so tudi v okviru Zarje organizirali mnoga smučarska in odbojcarska tekmovanja.

Široka vključenost prebivalcev kolonije v delavsko prosvetno društvo Svoboda in kasneje v Vzajemnost nam precej povedo o politično ideološki naravnosti prebivalcev Pesja. Vodilni člani teh organizacij so bili namreč člani komunistične partije Jugoslavije ali vsaj njeni simpatizerji. Tako sta bila prva predsednika Vzajemnosti že omenjeni predvojni komunist Janko Ulrih in Jože Vrsek, ki je pozneje padel v I. Pohorskem bataljonu. Politično naravnost prebivalstva lahko ugotovimo tudi iz rezultatov volitev leta 1920, 1923, 1925 in 1927. Na prvih volitvah je kar 45 % volilnih upravičencev volilo kandidate delavske stranke, kar je po-

menilo, da je več kot 65% volilnih upravičencev pokazalo svojo razredno zavest. Po Obznani in Zakonu o zaščiti države so delavske stranke obdržale le še 22 % glasov, na zadnjih volitvah pred uvedbo diktature pa so že dosegli 32 % glasov.

Socialistične ideje so imele v Pesju svoje začetke že pred I. svetovno vojno, razširjevalec teh idej pa je bil Ferdo Valenčak. Njegov vpliv je po vojni zelo obledel, saj se je uvrstil med socialdemokrate in je bil vsaj »tako rdeč kot angleški laburisti«, kakor so v Pesju večkrat hudomušno dejali.

Leta 1926 je bila v Pesju ustanovljena prva ilegalna partijska celica na vsem celjskem območju. Ti prvi komunisti so se sestajali v Melanškovem gospodarskem poslopju. Partijska celica v Pesju je bila tako močna in prebivalstvo Pesja toliko osveščeno, da so leta 1930 v Lokovici pri Pesju za dva meseca nastanili ilegalni sedež dela biroja CK KP Jugoslavije. Komunisti iz Pesja so biroju CK zagotovili ilegalno bivanje in kurirske zveze z ostalo Jugoslavijo in tujino.

Tudi v tridesetih letih, ko se je težišče partijskega dela v Šaleški dolini selilo v Šoštanj, je Pesje še vedno ostajalo »rdeče gnezdo«.

Zato klerikalci, ki so v tem času skozi fantovske odseke razširili svojo moč nad vso dolino, v Pesje z njimi niso mogli prodreti. Tudi verska zavest je v Pesju slabela in verskih obredov so se udeleževali le ob največjih cerkvenih praznikih. Po zbranih podatkih so v Cerkev mnogo več hodile ženske in otroci kot odrasli moški.

zaključek

Mnogo je še področij življenja in dela rudarjev in njihovih družin v Pesju, ki niso bila niti omenjena, mnogo je takih o katerih smo nekaj sicer izvedeli, pa bi vsako med njimi zahtevalo še podrobnejšo raziskavo. Že zdaj pa lahko rečemo; način življenja, ki so ga razvili prebivalci Pesja, se je bistveno razlikoval od kmečkega načina življenja, čeprav so mnogi rudarji v glavnem izvirali iz kmečkih okolij in so bili z njimi tudi še v Pesju povezani; delo pri kmetih, večina je imela svoje njive itd. Vzrok za tako različnost je rudarsko delo samo in v njem bi lahko iskali glavno kulturno sestavino življenjskega stila prebivalcev Pesja. Delo v premogovniku je rudarjem nudilo materialno osnovo in neposredno vplivalo na kulturo bivanja, prehranjevanja, oblačenja, na kulturno udejstvovanje in možnosti za izobraževanje. Težko in nevarno delo je skovalo znani »knapovski kameratšaft« – solidarnost, ki se je kazala ob nesrečah sotovarišev, v političnem življenju itd. Ob delu je nastajal knapovski humor, često krut in izločilen za vse, ki »knapovščine« niso jemali dovolj resno. Ob delu je nastajala knapovska samozavest in zaupanje v lastno moč (sam' ta prav' knap lahk' naloži tolk' huntov kolna, pa noben drug«, pravi o tem informator), odnos do nadrejenih, do pisarniškega osebja premogovnika in do izvenjamskega dela sploh.

viri in literatura

Delo temelji na izjavah informatorjev, ki so pred vojno živeli v Pesju ali pa so tamkajšnje življenje poznali. Nekateri med njimi so prvi koncept članka tudi prebrali in nato dali še dodatne informacije, za kar se jim najlepše zahvaljujem. Prvi koncept je pregledal tudi dr. Milan Ževart in prispeval nove podatke in popravke, ki so delo v marsičem obogatile. Za stilistične popravke se zahvaljujem tov. Stanetu Žuli.

Med najvažnejšo literaturo, ki sem jo uporabljal naj naštejem: dr. Milan Ževart: NOB v Šaleški dolini, Ljubljana 1977; Anton Seher: Od prvih

raziskav do 4 milijonov ton letno, v Sto let rudnika Velenje, Velenje 1975; Janko Orožen: Zgodovina premogovnika v Velenju, Celjski zbornik 1960; Anton Sovre: Velenjska kotlina včeraj in danes, Celje 1963; uporabljal sem še posamezne letnike Vestnika sokolske župe v Celju (1933 – 1936), članek dr. Antona Koruna: Glasbenik Fran Korun – Koželjski, Šaleški rudar, november 1965.

Glavno pomagalo pri odbiranju problemskih sklopov, ki sem jih obdelal in pri razvrščanju zbranega gradiva pa mi je bilo delo dr. Slavka Kremenška: Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem, Ljubljana 1969.